

Strategic Ambiguity and Multidimensional Synergy in Russia's Hybrid War Against Ukraine

Nooh Davari Corresponding author, PhD student in International Relations, Islamic Azad University, Rafsanjan Branch, Rafsanjan, Iran. noohdavari@iran.ir

Seyyed Saeed Seyyedi Graduated of Master's degree in International Relations, Ferdowsi University, Mashhad, Iran. seyyedi.saeed71@gmail.com

Seyyed Mahdi Miri PhD student in International Relations, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran. mehdimiri1374@gmail.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Date received:
2025/06/07

Date approved:
2026/ 06/21

ABSTRACT

The research hypothesis is that the employment of strategic ambiguity and multidimensional synergy among military, economic, cyber, informational and other tools within the framework of Russia's hybrid war against Ukraine, by creating a gray zone between war and peace, complicating the direct attribution of responsibility, disrupting the opponent's decision-making process, and strengthening Moscow's levers of pressure and bargaining, overall facilitates Russia's achievement of its desired political objectives. This study adopts a qualitative approach and a descriptive-analytical method, and is based on documentary data, official reports, military doctrines and secondary analyses. The findings show that Russia's hybrid warfare, through the systematic use of strategic ambiguity, the involvement of formal and informal actors, the integration of battlefield operations with information-cyber warfare, and the weaponization of economic and energy instruments, creates a gray zone between war and peace in which it becomes possible to manage tensions, increase leverage and advance political objectives without relying on the classical model of conventional warfare. Accordingly, the hybrid model grounded in strategic ambiguity and multidimensional coordination functions as an effective instrument for advancing Russia's political objectives in the Ukraine crisis..

Cite this Article: Davari,N , Seyyedi,S S and Miri,S M . (2026). Strategic Ambiguity and Multidimensional Synergy in Russia's Hybrid War Against Ukraine. International Relations Researches, 16(1), 107-124. doi: 10.22034/irr.2026.547687.2771

© Author(s)

Publisher: Iranian Association of International Studies

DOI: 10.22034/irr.2026.547687.2771

Introduction

The article examines Russia's hybrid war against Ukraine as a paradigmatic case of contemporary power projection in the gray zone between war and peace. Departing from the conventional focus on isolated military or cyber dimensions, the study centers on how strategic ambiguity and multidimensional synergy among military, economic, cyber, informational and energy instruments are orchestrated to facilitate Moscow's political objectives. The core research question asks how the deliberate use of ambiguity and coordinated, cross-domain tools in Russia's hybrid campaign has shaped its capacity to achieve political gains vis-à-vis Ukraine from 2014 (Crimea and Donbas) through the full-scale invasion in 2022. Against the backdrop of a crowded literature on hybrid warfare, the article identifies key gaps: the marginal treatment of strategic ambiguity as an explanatory variable, the insufficient conceptualization of synergy across domains, and the lack of a longitudinal analysis that connects early low-cost successes to later unintended consequences and declining returns. The study claims that Russia's hybrid model has been most effective when ambiguity and synergy have been tightly aligned and centrally coordinated, and most vulnerable when the same mechanisms generated blowback at domestic, regional and systemic levels.

Theoretical Framework

The theoretical framework conceptualizes hybrid warfare not as a novel toolkit, but as a mode of integration across existing instruments of power. Hybrid war is defined as the deliberate blurring of boundaries between war and peace, military and non-military means, state and non-state actors, overt and covert action, linear and non-linear operations. Within this configuration, strategic ambiguity denotes the intentional obfuscation of attribution, intent and thresholds of escalation, designed to trap the adversary in a cognitive deadlock and inhibit timely and decisive responses. The notion of the gray zone captures activities that remain below the threshold of conventional war yet cumulatively alter the strategic balance.

Multidimensional synergy is theorized as the coordinated and dynamic use of diverse instruments such that their combined effect exceeds the sum of their separate impacts. Drawing on NATO's hybrid-threats doctrine, the Gerasimov-style conception of "new-generation warfare" and Russian doctrinal discourse, the framework emphasizes three features: (1) central command and synchronization across domains; (2) the ability to switch horizontally between tools (e.g., cyber, energy, information) while maintaining a stable level of overall pressure; and (3) the exploitation of ambiguity to manage escalation, maintain deniability and keep operations below adversary red lines. In this view, hybrid warfare functions as a systemic campaign in which information and cognitive effects are not ancillary, but the core integrative layer binding kinetic, economic and political actions.

Methodology

The study employs a qualitative, descriptive-analytical research design. It relies on extensive documentary analysis of academic literature, official Russian and Western strategic documents, policy reports, military doctrines and secondary analyses related to the Russia–Ukraine conflict and hybrid warfare. The temporal scope covers the period from 2014 to 2022, allowing for a longitudinal reading of the evolution of Russia’s hybrid strategy from the annexation of Crimea and the outbreak of the Donbas conflict to the large-scale invasion. Using the hybrid warfare framework as an analytical lens, the article systematically codes and interprets Russian actions along four main dimensions: military and paramilitary operations, cyber and information operations, economic and energy instruments, and the role of state and non-state proxies. Special attention is paid to episodes where ambiguity and cross-domain coordination are most visible, enabling an assessment of causal mechanisms linking hybrid instruments to political outcomes.

Discussion

The findings identify strategic ambiguity as the core operational logic of Russia’s hybrid campaign. In the Crimean phase, the deployment of “little green men”, the use of unmarked forces and the reliance on local proxies enabled Moscow to rapidly alter facts on the ground while keeping the legal and political attribution contested. Similar patterns appeared in Donbas, where deniable support to separatists blurred the line between civil war and external aggression. In the cyber domain, state-linked actors conducted disruptive operations against Ukrainian government and financial infrastructures without formal acknowledgment, leveraging plausible deniability to limit international retaliation. In the energy sphere, the manipulation of gas supplies functioned as a coercive signal, yet was framed as commercial or technical, preserving a façade of non-militarization. Across these domains, ambiguity reduced the clarity of aggression, fragmented international consensus and slowed decision-making in Kyiv and Western capitals.

At the same time, the study shows that multidimensional synergy substantially amplified the impact of these ambiguous actions. Military operations were embedded within a broader matrix of information campaigns, cyberattacks, economic pressure and diplomatic signaling, coordinated in such a way that shocks in one domain reinforced vulnerabilities in others. Cyber operations against critical infrastructure coincided with kinetic strikes and disinformation campaigns, intensifying societal anxiety and overloading the Ukrainian state’s crisis-management capacity. Economic and energy pressure targeted not only Ukraine but also European states, seeking to fracture Western unity and generate divergent threat perceptions. Private military companies, criminal networks and non-governmental organizations were integrated into this architecture, further complicating attribution and expanding the range of deniable tools. However, the analysis also underlines the double-edged nature of Russia’s hybrid strategy. While the combination of ambiguity and synergy

produced swift strategic gains in 2014 at relatively low cost, its long-term sustainability deteriorated. The 2022 escalation triggered unprecedented Western military, economic and political counter-synergy in support of Ukraine, accelerated NATO enlargement, and hardened European energy diversification policies. Internally, the extensive reliance on proxy actors such as the Wagner Group generated governance and control problems, culminating in open challenges to state authority. The very mechanisms designed to shield Russia from costs and maintain flexibility thus contributed to strategic overreach and growing systemic constraints.

Conclusion

The article concludes that Russia's hybrid war against Ukraine exemplifies the transition from traditional, battlefield-centric warfare to complex, cross-domain campaigns in which strategic ambiguity and multidimensional synergy are primary instruments of statecraft. The empirical evidence supports the central claim that hybrid warfare can temporarily expand a state's room for maneuver, lower the immediate costs of coercion and complicate adversary responses by operating in the gray zone. Yet, the same pattern reveals structural vulnerabilities: prolonged ambiguity erodes legitimacy and predictability, while sustained synergy across domains invites counter-synergy by coalitions that can mobilize greater aggregate resources. From a policy perspective, the study highlights the need for states exposed to hybrid threats to develop comprehensive resilience strategies that integrate media literacy and cognitive defense, robust cyber protection, energy and economic diversification, and clear legal frameworks for responding to below-threshold aggression. It also underscores the urgency of adapting international law and security institutions to address attribution, state responsibility and the regulation of private military actors and cyber operations. Conceptually, the article contributes to the hybrid warfare literature by elevating strategic ambiguity and multidimensional synergy from descriptive labels to central analytical variables, and by demonstrating, through a longitudinal case, that the effectiveness of hybrid strategies is contingent, time-bound and vulnerable to significant unintended consequences in a complex international system.

Keywords: Hybrid Warfare, Strategic Ambiguity, Multidimensional Synergy, Russia, Ukraine, Modern Security Strategies.

ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی، جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین

نوح داوری نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رفسنجان،

رفسنجان، ایران. noohdavar@iran.ir

سید سعید سیدی دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران.

seyyedi.saeed71@gmail.com

سید مهدی میری دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و

تحقیقات، تهران، ایران. mehdimiri1374@gmail.com

درباره مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی کلیدواژه‌ها: جنگ هیبریدی، ابهام راهبردی، هم‌افزایی چندبعدی، روسیه، اوکراین. تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۳/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۳/۳۱	در این پژوهش با تمرکز بر جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین، تلاش شده است نقش ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی ابزارهای نظامی، اقتصادی، سایبری، اطلاعاتی و... در تسهیل دستیابی روسیه به اهداف سیاسی خود تبیین شود. سوال اصلی پژوهش این است که در جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین، استفاده از ابهام راهبردی و هماهنگی چندبعدی میان ابزارها چگونه بر دستیابی روسیه به اهداف سیاسی خود تأثیر می‌گذارد؟ فرضیه پژوهش نیز بر این موضوع استوار است که به کارگیری ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی میان ابزارهای نظامی، اقتصادی، سایبری، اطلاعاتی و... در چارچوب جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین، با ایجاد فضای خاکستری میان جنگ و صلح، دشوارسازی انتساب مستقیم مسئولیت، اختلال در فرایند تصمیم‌گیری حریف و تقویت اهرم‌های فشار و چانه‌زنی مسکو، به طور کلی دستیابی روسیه به اهداف سیاسی مورد نظر خود را تسهیل می‌کند. این مطالعه با رویکرد کیفی و روش توصیفی - تحلیلی، مبتنی بر داده‌های اسنادی، گزارش‌های رسمی، دکترین‌های نظامی و تحلیل‌های ثانویه انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که جنگ هیبریدی روسیه از طریق استفاده نظام‌مند از ابهام راهبردی، بهره‌گیری از بازیگران رسمی و غیررسمی، تلفیق عملیات میدانی با جنگ اطلاعاتی - سایبری و سلاح‌سازی ابزارهای اقتصادی و انرژی، فضایی خاکستری میان جنگ و صلح ایجاد می‌کند که در آن امکان مدیریت تنش، افزایش اهرم‌های فشار و پیشبرد اهداف سیاسی بدون اتکا به الگوی کلاسیک نبرد متعارف فراهم می‌شود. بر این اساس، الگوی هیبریدی مبتنی بر ابهام راهبردی و هماهنگی چندبعدی، به‌عنوان ابزاری کارآمد در خدمت تحقق اهداف سیاسی روسیه در بحران اوکراین عمل می‌کند.

استناد به این مقاله: داوری، نوح، سیدی، سعید و میری، سید مهدی. (۱۴۰۵). ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی، جنگ هیبریدی

روسیه علیه اوکراین. پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۶(۱)، ۱۰۷-۱۲۴. doi: 10.22034/irr.2026.547687.2771

© نویسنده(گان)

ناشر: انجمن ایرانی روابط بین‌الملل

مقدمه

امروزه میزان قدرت کشورها در سطح نظام بین‌الملل با مؤلفه‌های بسیاری قابل ارزیابی است؛ مانند گذشته دیگر تنها قدرت نظامی جایگاه یک کشور را در نظام بین‌الملل مشخص نمی‌کند، بلکه مؤلفه‌هایی مانند میزان صنعتی شدن، حجم مبادلات تجاری و یا پیشتازی در دستیابی به تکنولوژی و فناوری‌های جدید و همچنین مؤلفه‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و ارتباطات می‌تواند بیانگر میزان قدرت و جایگاه یک کشور در سطح نظام بین‌الملل باشد. این تنوع شاخص‌ها سبب شده است که بازیگران در جهت تحقق اهداف سیاسی خود از ابزارهای گوناگونی بهره گیرند؛ ترکیبی از ابزارهای سخت و نرم که مرز بین جنگ و صلح را مبهم می‌سازد و به آن «جنگ هیبریدی»^۱ اطلاق می‌شود.

جنگ یک پراتز در تاریخ یا یک وقعه در سیاست بین‌الملل نیست، بلکه یک ابزار اضافی در جعبه ابزار استراتژی دولت‌ها برای دستیابی به یک هدف کلی، یعنی منافع ملی است. ماهیت پیوند ذاتی استراتژی، استراتژی کلان را به‌عنوان طرح اولیه اقدامات دولت قرار می‌دهد. وقتی منافع ملی تعریف می‌شود و از این رو اهداف کشور مشخص می‌شود، استراتژی کلان تعیین می‌شود تا تخصیص منابع کشور را برای رسیدن به اهداف هدایت کند. استراتژی کلان نه تنها منابع را گرد هم می‌آورد، بلکه آنها را در یک استراتژی منسجم و یکپارچه ترکیب می‌کند، به عبارت دیگر، منافع ملی اقدامات کشورها را هدایت می‌کند. اصولاً جنگ‌های نسل جدید، جنگ‌هایی بین بازیگران مختلف با سطح فناوری و دانش متفاوت هستند. آنچه وجه متمایز قطعی جنگ‌های نوین با جنگ‌های نظامی گذشته است، در موضوع انقلاب فناوری و به خصوص انقلاب اطلاعات و سایبری و دانش خلاصه می‌شود.

منازعه کنونی میان روسیه و اوکراین، که از سال ۲۰۱۴ با الحاق کریمه به روسیه آغاز و در سال ۲۰۲۲ با تهاجم گسترده نظامی به اوج خود رسید، به مثابه الگویی از جنگ هیبریدی شناخته می‌شود. روسیه ۲۱ فوریه ۲۰۲۲ با انتقاد از بی‌توجهی غرب به نگرانی‌های امنیتی مسکو، استقلال جمهوری‌های خلق دونتسک و لوهانسک را در منطقه دونباس به رسمیت شناخت و سه روز پس از آن یعنی ۲۴ فوریه نیز عملیاتی نظامی که آن را «عملیات ویژه» خواند، علیه اوکراین آغاز کرد و به این ترتیب جنگ هیبریدی مسکو-کیف به رویارویی نظامی تغییر وضعیت داد. در حال حاضر اشغال ۲۰٪ از خاک اوکراین و تخریب ۴۰٪ از زیرساخت‌های انرژی، بازسازی این کشور را به پروژهای چنددهه‌ساله تبدیل کرده است. روسیه

^۱ - Hybrid Warfare

در قبال اوکراین، استراتژی‌های پیچیده‌ای را به کار گرفته که شامل ابعاد اطلاعاتی، سایبری، اقتصادی، نظامی/شبه‌نظامی می‌شود. ایده محوری این مقاله، بررسی چگونگی ایجاد ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی ابزارهای جنگ هیبریدی توسط روسیه برای تحقق اهداف سیاسی خود است. چارچوب نظری جنگ هیبریدی به عنوان ابزار اصلی تحلیل، امکان درک پیچیدگی‌ها و لایه‌های مختلف این منازعه را فراهم می‌آورد. سوالی که در این پژوهش در پی پاسخ به آن هستیم که در جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین، استفاده از ابهام راهبردی و هماهنگی چندبعدی ابزارهای نظامی، اقتصادی، سایبری و اطلاعاتی چگونه بر دستیابی روسیه به اهداف سیاسی خود تأثیر می‌گذارد؟ فرضیه پژوهش نیز با این موضوع استوار است که به‌کارگیری ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی میان ابزارهای نظامی، اقتصادی، سایبری و اطلاعاتی در چارچوب جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین، با ایجاد فضای خاکستری میان جنگ و صلح، دشوارسازی انتساب مستقیم مسئولیت، اختلال در فرایند تصمیم‌گیری حریف و تقویت اهرم‌های فشار و چانه‌زنی مسکو، به طور کلی دستیابی روسیه به اهداف سیاسی مورد نظر خود را تسهیل می‌کند.

مفهوم جنگ هیبریدی

اصطلاح «جنگ هیبریدی» نخستین بار در دهه ۲۰۰۰ در محافل نظامی و راهبردی ایالات متحده برای توصیف رویارویی‌هایی به کار رفت که در آن، بازیگران دولتی یا غیردولتی از ترکیب همزمان شیوه‌های متعارف، نامتعارف، سایبری و اطلاعاتی برای دستیابی به اهداف خود بهره می‌برند. هافمن^۱ (۲۰۰۹) بر اساس تجربه جنگ دوم لبنان، این نوع جنگ را ترکیبی از تاکتیک‌های متعارف و نامتعارف و بهره‌گیری از فناوری‌های نوین تعریف می‌کند. مامفورد و کارلوچی^۲ (۲۰۲۳) نیز در سال‌های اخیر تأکید کرده‌اند که ماهیت اصلی جنگ هیبریدی نه صرفاً ترکیب ابزارها، بلکه استفاده از «ابهام راهبردی» برای پنهان‌سازی نقش و نیت بازیگر است.

در ادبیات فارسی نیز تلاش‌های متعددی برای تبیین این مفهوم صورت گرفته است. ثمودی پله‌ورد (۱۳۹۹) جنگ هیبریدی را استفاده همزمان از ابزارهای متعدد قدرت متناسب با آسیب‌پذیری‌های حریف در طیف وسیعی از عملکردهای اجتماعی برای رسیدن به اثرات هم‌افزایی می‌داند. وی بر نقش خلاقیت، ابهام و عناصر شناختی در کاهش قابلیت شناسایی حملات تأکید می‌کند. قاسمی و فرزین (۱۳۹۶) با رویکردی پیچیدگی‌شناختی، به دینامیک محیط عملیاتی در جنگ هیبریدی می‌پردازند و نشان می‌دهند

^۱ - Hoffman

^۲ - Mumford & Carlucci

که ابزارهای مختلف، از نظامی و اقتصادی تا فرهنگی، تحت یک مرکز فرماندهی هماهنگ استفاده می‌شوند. این پژوهش‌ها نشان می‌دهند که جنگ هیبریدی با هدف اختلال در روند تصمیم‌گیری و اجبار حریف در «منطقه خاکستری» بین جنگ و صلح طراحی می‌شود. در ادامه به ابعاد آن می‌پردازیم. بعد نظامی و شبه‌نظامی: استفاده از نیروهای متعارف، نیروهای ویژه، یگان‌های نیابتی و شبه‌نظامیان بخش مهمی از این جنگ است. استفاده روسیه از گروه‌هایی مانند واگنر نمونه‌ای از بهره‌گیری از نیروهای خصوصی برای پیشبرد اهداف نظامی با کمترین هزینه سیاسی است. پرسون و همکاران^۱ (۲۰۲۴). پژوهش یگان هم‌افزایی تهدیدات ترکیبی اتحادیه اروپا^۲ (۲۰۲۴) نشان می‌دهد هماهنگی بی‌سابقه کشورهای اروپایی در ارائه کمک‌های نظامی و اطلاعاتی به اوکراین، نقطه عطفی در تاریخ دیپلماسی امنیتی اتحادیه اروپا بوده است.

بعد اطلاعاتی و شناختی: رسانه‌های سنتی و شبکه‌های اجتماعی برای انتشار اطلاعات غلط، روایت‌سازی و ایجاد تفرقه در جامعه حریف به کار گرفته می‌شوند. مطالعه گایسلر و همکاران^۳ (۲۰۲۳) نشان می‌دهد که روسیه در حمله ۲۰۲۲ از شبکه‌های اجتماعی برای پخش پروپاگاندا و ایجاد شکاف در افکار عمومی جهانی به طور مؤثری استفاده کرد. همچنین مطالعه لی^۴ (۲۰۲۴) در ژورنال مطالعات استراتژیک^۵ به بررسی کارزارهای جدید روسیه در شبکه‌های اجتماعی (همچون تلگرام و تیک‌تاک) پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مسکو با بهره‌گیری از الگوریتم‌های هوش مصنوعی، محتوای جعلی شخصی‌سازی شده‌ای تولید و منتشر می‌کند تا شکاف‌های اجتماعی در اوکراین را عمیق‌تر نماید.

بعد سایبری و الکترونیک: حملات سایبری به زیرساخت‌های حیاتی، پخش بدافزارها و جنگ الکترونیک برای اختلال در سامانه‌های فرماندهی و کنترل، بخشی اساسی از جنگ هیبریدی است. ویلت^۶ (۲۰۲۲) نشان می‌دهد که چگونه حملات سایبری روسیه پیش از تهاجم نظامی یا همزمان با آن، بانک‌ها، شبکه‌های برق و زیرساخت‌های دولتی اوکراین را هدف قرار داد. اسمیت و جونز^۷ (۲۰۲۳) در مجله امنیت بین‌الملل^۸ نشان داده‌اند که پس از ۲۰۲۲، روسیه شدت حملات سایبری خود را علیه زیرساخت‌های

1 - Person et al

2 - EU Hybrid Fusion Cell

3 - Geissler

4 - Lee

5 - Journal of Strategic Studies

6 - Willett

7 - Smith & Jones

8 - International Security

حیاتی اوکراین (از جمله شبکه برق و سامانه‌های بانکی) افزایش داده و بدافزارهای پیچیده‌تری - مانند نوع جدیدی موسوم به (صنعت-۵۶)^۱ به کار گرفته است. این حملات نه فقط برای ایجاد اختلال عملیاتی، بلکه با هدف تضعیف روحیه شهروندان طراحی شده‌اند. بعد اقتصادی و انرژی: استفاده از ابزارهای اقتصادی، تحریم‌ها و به ویژه «سلاح‌سازی انرژی» برای فشار بر دولت‌ها و جوامع هدف از ویژگی‌های جنگ هیبریدی است. لاریس^۲ (۲۰۲۴) بحث می‌کند که چگونه روسیه پس از تهاجم، با کاهش صادرات گاز و ایجاد بحران انرژی در اروپا سعی کرد وحدت غرب را تضعیف کند. بروون^۳ (۲۰۲۳) در کتاب (جنگ اقتصادی در عصر هیبریدی) آثار تحریم‌های غرب علیه روسیه و واکنش‌های متقابل مسکو را بررسی کرده است. این مطالعه نشان می‌دهد دولت روسیه با ایجاد شبکه‌های مالی غیررسمی در آسیای مرکزی و خاورمیانه، توانسته تا حدود ۴۰٪ اثر تحریم‌ها را خنثی کند.

بعد فناوریانه و نوآوری: بهره‌گیری از پهپادهای ارزان، هوش مصنوعی، رباتیک و سایر فناوری‌ها میدان نبرد را به شدت متحول کرده است. داسون و نادال^۴ (۲۰۲۵) در مطالعه خود بر کاربرد پهپادهای کوچک در نیروی هوایی سلطنتی بریتانیا و جنگ اوکراین تأکید کرده و نشان می‌دهند که چگونه ترکیب این ابزارها با تاکتیک‌های نامتقارن تأثیرگذار است. همچنین میرانوا و پتروف^۵ (۲۰۲۴) در مجله مطالعات امنیت^۶ با طرح نظریه «هیبریدیت پویا»، استدلال می‌کنند جنگ هیبریدی یک فرایند تکاملی است و بازیگران باید به طور مستمر تاکتیک‌های خود را متناسب با تحولات فناوری و ژئوپلیتیک تطبیق دهند. اشمیت^۷ (۲۰۲۳) نیز در نشریه بقا^۸ رویکرد ناتو در مقابله با جنگ هیبریدی را نقد کرده و پیشنهاد می‌کند این ائتلاف با ایجاد (یگان‌های واکنش سریع سایبری)^۹ به چابکی لازم در برابر تهدیدات نامتقارن دست یابد.

خلاءهای پژوهشی

با وجود ادبیات غنی درباره جنگ هیبریدی و به ویژه منازعه روسیه و اوکراین، چند خلأ اصلی همچنان باقی است. نخست، بسیاری از مطالعات یک یا حداکثر دو بعد جنگ هیبریدی (نظامی، سایبری،

^۱ - Industry-56

^۲ - Laryš

^۳ - Brown

^۴ - Dawson & Nadal

^۵ - Mironova & Petrov

^۶ - Security Studies

^۷ - Schmidt

^۸ - Survival

^۹ - CERT

اطلاعاتی، اقتصادی و انرژی) را به صورت منفک بررسی کرده‌اند و کمتر به منطق «ترکیب و هم‌افزایی هم‌زمان» این ابزارها در قالب یک الگوی مفهومی منسجم پرداخته‌اند. در نتیجه، پیوند ساختاری میان میدان نبرد، فضای سایبری، اقتصاد و عرصه شناختی غالباً توصیفی باقی مانده است.

دوم، هرچند به «منطقه خاکستری» و ابهام مفهومی جنگ هیبریدی اشاره شده، اما «ابهام راهبردی» معمولاً یک ویژگی حاشیه‌ای تلقی شده و نه متغیر مرکزی برای تبیین رفتار بازیگر. رابطه ابهام راهبردی با زمان‌بندی و سطح تنش‌زایی عملیات، هم‌افزایی ابزارها و طراحی مسیر خروج از بحران، عمدتاً مدل‌سازی نشده است.

سوم، اغلب پژوهش‌ها یا بر رخدادهای ۲۰۱۴ (کریمه) یا بر تهاجم ۲۰۲۲ تمرکز داشته‌اند و پویایی زمانی راهبرد هیبریدی روسیه در فاصله ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲ و چگونگی گذار آن از دستاوردهای سریع و کم‌هزینه به بروز پیامدهای ناخواسته و کاهش بازدهی، کمتر به صورت طولی و یکپارچه تحلیل شده است. همچنین پیوند نظام‌مند میان ادبیات نظری و اسناد غربی با منابع فارسی و منطقه‌ای و استخراج دلالت‌های سیاستی برای کشورهایی که در معرض تهدیدات مشابه قرار دارند، هنوز محدود است.

در این چارچوب، نوآوری پژوهش حاضر در سه سطح قابل طرح است: ۱) قرار دادن دو مفهوم «ابهام راهبردی» و «هم‌افزایی چندبعدی» در مرکز تحلیل و ارائه یک چارچوب مفهومی که ابعاد نظامی، سایبری، اطلاعاتی و اقتصادی را در قالب یک طرح ترکیبی واحد صورت‌بندی می‌کند؛ ۲) تحلیل طولی جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین در بازه ۲۰۱۴ تا ۲۰۲۲ و تبیین دوگانگی درونی این راهبرد از حیث موفقیت‌های اولیه و پیامدهای ناخواسته بعدی؛ ۳) تلفیق ادبیات نظری و اسنادی غربی با مطالعات فارسی و استخراج دلالت‌های سیاستی مشخص برای طراحی راهبردهای بازدارندگی و تاب‌آوری در برابر جنگ‌های هیبریدی.

چارچوب نظری

جنگ هیبریدی به خودی خود یک چارچوب مفهومی است. جنگ هیبریدی را می‌توان به عنوان دشواری در تمایز بین حالت صلح و جنگ و همچنین محو کردن حالت‌های جنگ با ادغام همزمان روش‌های متعارف و غیرمتعارف، منظم و نامنظم، خطی و غیرخطی، پنهان و آشکار توسط بازیگر دولتی یا غیردولتی، به علاوه داشتن ویژگی‌های پویا، انعطاف‌پذیر، غیرقابل پیش‌بینی، پیچیده و چندبعدی برای دستیابی به

اهداف سیاسی توصیف کرد. مفهوم (منطقه خاکستری)^۱ نیز که در چارچوب نظریات جنگ هیبریدی قرار می‌گیرد، به اقداماتی اشاره دارد که پایین‌تر از آستانه جنگ متعارف قرار می‌گیرند و به دلیل عدم وضوح در انتساب یا ماهیت، واکنش قاطع طرف مقابل را دشوار می‌سازند. این تاکتیک‌ها به ایجاد ابهام راهبردی کمک شایانی می‌کنند. ابهام راهبردی به معنای محو کردن خطوط بین صلح و جنگ، کنشگران دولتی و غیردولتی، و ماهیت اقدامات برای سردرگم کردن طرف مقابل و تضعیف توانایی واکنش آن است. هم‌افزایی چندبعدی نیز به بهره‌گیری هماهنگ و پیچیده از مؤلفه‌های مختلف جنگ به گونه‌ای اشاره دارد که تأثیر کلی آن بیش از مجموع تأثیرات اجزای منفرد باشد و فشار مضاعفی بر بازیگر هدف وارد آورد.

جنگ هیبریدی به معنای استفاده همزمان از ابزارهای متعدد قدرت، متناسب با آسیب‌پذیری‌های خاص در سراسر طیف کامل عملکردهای اجتماعی برای رسیدن به اثرات هم‌افزایی است. جنگ هیبریدی نامتقارن است و به درجات مختلف از خلاقیت، ابهام و عناصر شناختی در یک جنگ استفاده می‌کند تا حملات را کمتر (قابل‌شناسایی) کند و طوری طراحی می‌شود که زیر آستانه (واکنش) خاص ملی و بین‌المللی باقی بماند، بنابراین تصمیم‌گیری را برای مردم و حتی نخبگان مختل کرده و واکنش به جنگ هیبریدی را بسیار دشوار می‌کند (MCDC, 2017:7). نکته کلیدی، درک این نکته است که ابزارهای مختلف قدرت در ابعاد چندگانه و در سطوح مختلف به‌طور همزمان و هماهنگ (یک مرکز فرماندهی) استفاده می‌شوند. همچنین این ابزارها گاهی در جهت اقدامات تشویقی به‌عنوان (هویج) و در برخی مواقع در جهت اقدامات اجباری به‌عنوان (چماق) مورد استفاده قرار می‌گیرند (MCDC, 2017:8). این ابزارها می‌توانند نظامی، غیرنظامی، دیپلماتیک، سیاسی، فناوری، اطلاعاتی، اقتصادی، رسانه‌ای، روانی، مستقیم و غیرمستقیم باشند و در خدمت نفوذ یا بی‌ثبات کردن دشمن یا کشور رقیب باشند. ایده این است که از چندین ابزار به‌طور همزمان و استراتژیک برای به حداکثر رساندن اثر آنها استفاده شود (Petrocchi, 2022:158).

همگام‌سازی به بازیگر جنگ هیبریدی اجازه می‌دهد تا به‌جای فشار عمودی، به‌صورت افقی «تشدید یا کاهش تنش» داشته باشد، بنابراین گزینه‌های بیشتری برای مهاجم فراهم می‌کند. همگام‌سازی همچنین امکان تنش‌زدایی یک یا چند ابزار قدرت و یا جابجایی بین ابزارها را فراهم می‌کند درحالی‌که تشدید

^۱ - Grey Zone

کلی را در سطح معینی حفظ می‌کند (MCDC, 2017:8). ابهام نیز یک ویژگی کلیدی جنگ هیبریدی است. ابهام توانایی ضربه زدن به حریف را با عناصر هماهنگ چندگانه فراهم می‌کند که او را مجبور به یک وضعیت بن‌بست شناختی در مورد نیت سیاسی، استراتژیک و تاکتیکی خود می‌کند. ابهام در جنگ هیبریدی باعث می‌شود که دشمن مجبور شود منابع خود را متفرق کند زیرا تجلی حمله حکایت از اهداف متعدد دارد. اگر کشوری نداند علیه چه چیزی می‌جنگد، نمی‌تواند به‌طور مؤثر دفاع کند یا ممکن است نتواند خطوط قرمز خود را اجرا کند. جنگ‌های هیبریدی می‌توانند به همان سرعتی که شروع می‌شوند به سرعت نیز تمام شوند، زیرا درجه ابهامی که با آن انجام می‌شود می‌تواند در صورت نیاز به خروج از این جنگ‌ها، از بحرانی شدن احتمالی اوضاع جلوگیری کند (Mumford&Carlucci, 2023:199). فشارهای همزمان در بخش‌های مختلف به‌عنوان مثال فشار سیاسی، ایجاد و حمایت از ناآرامی‌های اجتماعی و همزمان حملات سایبری و خرابکاری در زیرساخت‌های یک کشور ممکن است تأثیرات و رویدادهایی در بخش‌های دیگر کشور هدف مثلاً خلع امنیتی، فشار اقتصادی و یا حتی جنگ داخلی یا تهاجم خارجی را موجب شود.

ایده جنگ‌های آینده به‌طور قابل توجهی توسط ژنرال والری گراسیموف، رئیس ستاد کل ارتش فدراسیون روسیه که در سال ۲۰۱۳ منتشر شد، توسعه یافت؛ که بر استفاده ترکیبی از روش‌های دیپلماتیک، اقتصادی، سیاسی و سایر روش‌های غیرنظامی با نیروی نظامی مستقیم، به‌جای جنگ علنی متمرکز است. به گفته گراسیموف، قوانین جنگ تغییر کرده است. ژنرال روسی استدلال کرد که اهمیت ابزارهای غیرنظامی در دستیابی به اهداف سیاسی و استراتژیک افزایش یافته است، علاوه بر این، آنها اغلب کارآمدتر از سلاح به تنهایی هستند. گراسیموف استفاده پنهان و غیرعلنی از زور مانند واحدهای شورشی شبه‌نظامی و غیرنظامی را پیش‌بینی می‌کند و بر لزوم تکیه بر روش‌های نامتقارن و غیرمستقیم تأکید می‌کند. او تأکید می‌کند که جنگ علاوه بر واقعیت فیزیکی، فضای اطلاعاتی را نیز در بر می‌گیرد، جایی که هماهنگی بلادرنگ ابزارهای مورد استفاده امکان‌پذیر است. او بر حملات هدفمندی که به‌خوبی در پشت خطوط دشمن انجام می‌شود و بر تخریب زیرساخت‌های حیاتی دشمن، هم در خصوص عناصر نظامی و هم غیرنظامی آن، ترجیحاً در بازه زمانی کوتاه، تأکید زیادی دارد. گراسیموف از استفاده گسترده از نیروهای ویژه و همچنین از سلاح‌های رباتیک مانند هواپیماهای بدون سرنشین حمایت می‌کند. همان‌طور که او استدلال می‌کند، نیروهای منظم باید فقط در مراحل پایانی درگیری، اغلب تحت پوشش نیروهای حافظ صلح یا مدیریت بحران وارد عمل شوند (Rác, 2022:35).

چکینف و بوگدانف، مشابه گراسیموف، این روایت را ادامه می‌دهند و جنگ نسل جدید را عملیاتی توصیف می‌کنند که اغلب توسط ایالات متحده یا غرب انجام می‌شود. آنها به‌صراحت در مورد نیاز به استفاده گسترده از روش‌های غیرنظامی پیش و حتی در طول یک رویارویی مسلحانه می‌نویسند. آنها به‌طور مشخص رسانه‌ها، سازمان‌های مذهبی، مؤسسات فرهنگی، سازمان‌های غیردولتی، جنبش‌های عمومی که از خارج از کشور تأمین مالی می‌شوند و دانشمندانی که در زمینه تحقیق در مورد کمک‌های خارجی فعالیت می‌کنند، به‌عنوان اجزای احتمالی حمله هماهنگ علیه کشور هدف فهرست می‌کنند. علاوه بر این، آنها پیش‌بینی می‌کنند که در جنگ‌های آینده استفاده گسترده از اشکال غیرمستقیم جنگ، مانند سلاح‌هایی که می‌توانند بر آب‌وهوا تأثیر بگذارند یا زمین‌لرزه ایجاد کنند و همچنین افزایش استفاده از سیستم‌های تسلیحاتی رباتیک، نیمه خودمختار، نیز قابل‌انتظار است. سلاح‌های بیولوژیکی دستکاری شده ژنتیکی نیز ممکن است ظاهر شوند (Rác, 2022:36).

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از لحاظ ماهیت، یک تحقیق کیفی است که با هدف تحلیل ابعاد جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین و تأثیر آن بر دستیابی به اهداف سیاسی طراحی شده است. روش تحقیق به صورت توصیفی-تحلیلی می‌باشد. جمع‌آوری داده‌ها به شیوه اسنادی صورت گرفته است. منابع مورد استفاده شامل مقالات علمی، گزارش‌های تحلیلی، اسناد و پژوهش‌های مرتبط با جنگ هیبریدی، منازعه روسیه و اوکراین و نقش ابزارها در این جنگ می‌باشد. در این پژوهش، از چارچوب نظری جنگ هیبریدی به عنوان ابزار تحلیلی استفاده شده است. با تکیه بر این چارچوب، ابعاد مختلف اقدامات روسیه در اوکراین، مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند. تأکید ویژه بر مفاهیم "ابهام راهبردی" و "هم‌افزایی چندبعدی ابزارها" بوده است. این دو مفهوم به ما کمک می‌کنند تا نحوه ترکیب و تعامل این ابزارها برای دستیابی به اهداف سیاسی را بهتر درک کنیم.

تحلیل یافته‌ها

ابهام راهبردی به‌عنوان هسته جنگ هیبریدی

یکی از اصلی‌ترین ویژگی‌های جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین «ابهام راهبردی» است. روسیه در برهه‌های مختلف تلاش کرد نقش مستقیم خود در این بحران را پنهان کرده و اقداماتی را که ممکن بود واکنش جدی بین‌المللی را برانگیزد، مخفیانه انجام دهد. به‌عنوان مثال، در بحران کریمه (۲۰۱۴) نیروهای

مسلح بدون نشان موسوم به «مردان سبز کوچک» وارد شبه‌جزیره شدند و از سکوت اولیه جامعه بین‌المللی برای تثبیت حضور خود بهره بردند (Mumford & Carlucci, 2023:204). همچنین استفاده از شرکت‌های نظامی خصوصی مانند «واگنر» این امکان را به روسیه داد تا هزینه‌های سیاسی و حقوقی دخالت مستقیم خود را کاهش دهد؛ هرچند در نهایت، شورش پریگورین در ۲۰۲۳ نشان داد که این ابزار می‌تواند ناپایداری داخلی ایجاد کند و موجب تضعیف دولت روسیه شود (Person et al., 2024:1759). ابهام نه تنها در سطح نظامی بلکه در حوزه‌های دیگری نیز اعمال شد؛ به‌طور مثال، حملات سایبری گسترده به زیرساخت‌های اوکراین اغلب بدون پذیرش رسمی مسئولیت انجام شد. (Willett, 2022:18) توضیح می‌دهد که چگونه هکرهای وابسته به دولت روسیه پیش از آغاز تهاجم نظامی، حملات بدافزاری را علیه وزارتخانه‌ها و بانک‌های اوکراینی تدارک دیدند و از (قابلیت انکار)^۱ برای اجتناب از پاسخ تلافی‌جویانه استفاده کردند. به همین ترتیب، در حوزه اقتصادی، روسیه با کاهش صادرات گاز به اروپا سعی کرد از تفاوت‌های موضع کشورهای اروپایی نسبت به جنگ بهره‌برداری کند؛ اما بدون بیان صریح اینکه هدف، فشار سیاسی است (Laryš, 2024:2).

ابهام نه تنها محصول تاکتیک‌های عملیاتی است، بلکه بازتابی از درک نظریه‌پردازان نسبت به خود مفهوم «جنگ هیبریدی» است. در ادبیات جدید، بسیاری از پژوهشگران بر این نکته تأکید دارند که اصطلاح جنگ هیبریدی از حیث معنایی به اندازه مفاهیمی چون «تروریسم» مبهم است و تعاریف متفاوتی از آن ارائه شده است. تاریک سولماز پنج استفاده متمایز از این اصطلاح را برشمرده است. نخست، «ترکیب هم‌افزایی تسلیحات متعارف، تاکتیک‌های نامنظم، تروریسم و فعالیت‌های جنایی در یک میدان نبرد»؛ دوم، «استفاده ترکیبی از نیروهای منظم و نامنظم تحت یک فرمان واحد»؛ سوم، «به‌کارگیری روش‌های نظامی و غیرنظامی متنوع برای تهدید حریف»؛ چهارم، «اقدامات زیرآستانه‌ای با هر ترکیبی از ابزارهای خشونت‌آمیز و غیرخشونت‌آمیز» و در نهایت «دستیابی به اهداف سیاسی از طریق فعالیت‌های خرابکارانه غیرخشونت‌آمیز» (Solmaz, 2022:6). او یادآور می‌شود که آنچه این شکل از جنگ را متمایز می‌کند، نه تازگی هر یک از این ابزارها، بلکه «شیوه ترکیب و هم‌افزایی» آنهاست.

در همین راستا، سند مرجع «تهدیدات هیبریدی و جنگ هیبریدی» که در سال ۲۰۲۴ توسط کنسرسیوم مشارکت برای صلح ناتو منتشر شد، تعریف کاری زیر را ارائه می‌کند، «جنگ هیبریدی استفاده خلاقانه

^۱ - plausibility

از قدرت سخت، نرم و هوشمند توسط بازیگران دولتی یا غیردولتی مخرب برای دستیابی به اهداف شبه‌جنگی و سیاسی است. این اقدام‌ها طیف وسیعی از ابزارهای نظامی و غیرنظامی را شامل می‌شود و سیاست، دیپلماسی، اطلاعات، اقتصاد، فناوری، ارتش و جامعه، و نیز ابعادی چون فرهنگ، روان‌شناسی، مشروعیت و روحیه را دربر می‌گیرد» (PfPC, 2024: 16). این سند تأکید می‌کند که اجرای هماهنگ این اعمال آزاردهنده هم به صورت علنی و هم به شکل پنهانی در «منطقه خاکستری» بین جنگ و صلح و در مرزهای میان داخل و خارج، مدنی و نظامی صورت می‌گیرد. بنابراین، ابهام راهبردی از دل این تعریف بیرون می‌آید: مهاجم در تلاش است با بهره‌گیری از ابهام حقوقی و رسانه‌ای، پایین ماندن سطح منازعه و انکارپذیری عملیات خود، واکنش شدید دشمن را به حداقل برساند.

مفهوم ابهام در دکتین رسمی روسیه نیز بازتاب یافته است. والری گراسیموف، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح روسیه، در سخنرانی مشهور خود از «گرایش جهانی به محو مرزهای میان حالت جنگ و صلح» سخن می‌گوید و تصریح می‌کند که نقش ابزارهای غیرنظامی در دستیابی به اهداف سیاسی و راهبردی نه تنها افزایش یافته، بلکه در بسیاری موارد از قدرت سلاح‌ها نیز فراتر رفته است (Lloyd, 2021: 178-189). برخی تحلیلگران غربی با اشاره به این سخنان اظهار می‌دارند که در تفکر راهبردی جدید روسیه، نسبت استفاده از روش‌های غیرنظامی به نظامی حدود «چهار به یک» است و همین تأکید بر روش‌های غیرنظامی زمینه‌ساز شکل‌گیری عملیات مبهم و زیرآستانه‌ای شده است. به علاوه، دیدگاه پژوهشگران اوکراینی نشان می‌دهد که فازهای پنهان و نهان و تکیه بر تخریب از راه دور از طریق حملات سایبری، شایعه‌پراکنی و ایجاد نارضایتی اجتماعی نیز از مولفه‌های اصلی ابهام راهبردی به شمار می‌آیند؛ زیرا این اقدامات بدون تجاوز علنی به مرزها می‌تواند دفاعی یک کشور را تضعیف و مشروعیت حکومت را زیر سؤال ببرد (Viedienieiev & Semeniuk, 2021: 90-97).

ویژگی دیگر جنگ هیبریدی مبتنی بر ابهام راهبردی، بهره‌گیری از مجموعه‌ای از گروه‌های نیابتی، سازمان‌های غیردولتی و شبکه‌های جنایی برای پیشبرد اهداف است. از این منظر، ابهام راهبردی نه تنها از طریق پنهان‌کاری نیروهای رسمی، بلکه با واسطه‌های متعدد و شبکه‌های پیچیده تداوم می‌یابد و شناسایی عوامل اصلی را دشوار می‌سازد. با این توضیحات می‌توان دریافت که ابهام راهبردی روسیه در نبرد با اوکراین صرفاً نتیجه تاکتیک‌های نظامی نبود؛ بلکه ریشه در تعاریف مبهم جنگ هیبریدی، تأکید بر عملیات زیرآستانه‌ای و خلاقیت در ترکیب ابزارها دارد. این ابهام به روسیه اجازه داده است تا همزمان چند پیام متضاد ارسال کند، مرزهای مسئولیت را مخدوش سازد و واکنش جامعه بین‌المللی را کند نماید.

هم‌افزایی چندبعدی ابزارهای جنگ هیبریدی

پژوهش حاضر نشان می‌دهد که قدرت جنگ هیبریدی در توانایی بازیگر برای ترکیب و هماهنگی ابزارهای مختلف نهفته است. این هم‌افزایی می‌تواند آثار هر ابزار را تقویت کرده و سیستم دفاعی حریف را دچار سردرگمی کند.

در عرصه نظامی، روسیه از ترکیب نیروهای متعارف و واحدهای زده برای پیشروی در شرق اوکراین استفاده کرد، در حالی که همزمان گروه‌های شبه‌نظامی و نیروهای نیابتی در مناطق دیگر فعال بودند تا خطوط دفاعی اوکراین را گسترده نگه دارند (Person et al., 2024:1752). در این بین، پهپادهای شناسایی و انتحاری که با هزینه کم و در تعداد زیاد تولید می‌شوند، امکان حملات دقیق و مستمر را فراهم کردند و قابلیت عملیات هماهنگ را بالا بردند؛ (Dawson & Nadal, 2025:341) نشان می‌دهند که پهپادهای کوچک نه تنها برای جمع‌آوری اطلاعات، بلکه برای حمله مستقیم به تانک‌ها و مواضع دشمن به کار گرفته شدند و از آنجا که ردیابی و سرنگونی آنها دشوار است، کارایی بالایی داشته‌اند.

بعد اطلاعاتی و شناختی با ایجاد روایت‌های مختلف درباره ماهیت درگیری و اهداف طرفین، به‌عنوان چتری برای سایر ابعاد عمل می‌کند. شبکه‌های رسانه‌ای دولتی روسیه و ارتش «تربیت‌شده» از حساب‌های جعلی در شبکه‌های اجتماعی اقدام به انتشار اخبار ساختگی، تئوری‌های توطئه و تضعیف روحیه مردم اوکراین کردند (Geissler et al., 2023:7). این عملیات شناختی نه تنها مردم هدف را سردرگم می‌کرد، بلکه بر تصمیم‌گیری نخبگان سیاسی سایر کشورها نیز اثر می‌گذاشت و حمایت اروپایی‌ها از اوکراین را محدود می‌کرد.

در بعد اقتصادی، روسیه با سلاح‌سازی انرژی و همچنین اعمال فشار بر بازار غلات و فلزات تلاش کرد تا بر امنیت غذایی و صنعتی اوکراین و اروپا تأثیر بگذارد. (Laryš, 2024:3) نشان می‌دهد که صادرات گاز روسیه به‌عنوان ابزاری برای امتیازگیری سیاسی مورد استفاده قرار گرفت و حتی تهدید قطع صادرات گاز موجب شد برخی دولت‌های اروپایی برای کاهش تنش با روسیه تلاش کنند.

این ابزارها بدون هماهنگی و تعامل با یکدیگر قادر به ایجاد اثر هم‌افزا نیستند. هماهنگی مرکزی، که برخی آن را «مرکز فرماندهی» جنگ هیبریدی می‌نامند، به بازیگر اجازه می‌دهد تا در زمان مناسب، از ابزار مناسب بهره گیرد و اقدامات تشویقی و تنبیهی را ترکیب کند (MCDC, 2017:9). به‌عنوان مثال، حملات سایبری به شبکه برق اوکراین همزمان با حملات توپخانه‌ای موجب سردرگمی نیروهای دفاعی شد، زیرا مشخص نبود که تمرکز بر کدام تهدید ضروری‌تر است. چنان‌که اشاره شد، قدرت اصلی جنگ

هیبریدی در «هم‌افزایی چندبعدی» نهفته است. منابع نظری به‌ویژه بر این نکته تأکید دارند که هم‌زمانی استفاده از ابزارهای مختلف کافی نیست؛ بلکه این ابزارها باید با یکدیگر به‌صورت «سیستمی» پیوند یابند. تعریف کاری ارائه‌شده در سند مرجع ناتو نیز این موضوع را تقویت می‌کند، جنگ هیبریدی ترکیبی خلاقانه از قدرت سخت، نرم و هوشمند است که در آن سیاست، دیپلماسی، اطلاعات، اقتصاد، فناوری، نظامی و جامعه به همراه فرهنگ و روان‌شناسی به خدمت اهداف سیاسی درمی‌آیند و اجرای این طرح‌ها هم به شکل علنی و هم مخفیانه و در منطقه خاکستری میان جنگ و صلح صورت می‌گیرد. این تعریف بر این نکته تأکید دارد که برای ایجاد هم‌افزایی واقعی، باید میان این عرصه‌ها هماهنگی مستمر برقرار باشد؛ به گونه‌ای که چرخش از یک ابزار به ابزار دیگر بر اساس نقاط ضعف دشمن و وضعیت میدان صورت گیرد و مجموعه‌ای از اقدام‌های تشویقی و تنبیهی هم‌زمان به کار رود (MCDC, 2017: 10-11).

پژوهش‌های اخیر در حوزه امنیت بین‌الملل نیز نشان می‌دهند که هم‌افزایی در جنگ هیبریدی سه ویژگی اصلی دارد. نخست، «کاهش استفاده از زور»؛ دوم، «تداوم و ماندگاری»؛ و سوم، «تمرکز بر جمعیت هدف». کریستوفر چپویس، پژوهشگر موسسه رند¹، با ارجاع به عملیات‌های روسیه، ابزارهای اصلی این هم‌افزایی را چنین برمی‌شمرد؛ عملیات اطلاعاتی، عملیات سایبری، استفاده از نیروهای نیابتی، نفوذ اقتصادی، عملیات مخفی اطلاعاتی و اعمال نفوذ سیاسی (Chivvis, 2017: 6). این ابزارها در حالت ایده‌آل باید به گونه‌ای هماهنگ شوند که هم‌زمان افکار عمومی، زیرساخت‌های حیاتی، معیشت اقتصادی و ساختارهای سیاسی حریف هدف قرار گیرند؛ یعنی همان چیزی که در تهاجم روسیه به اوکراین و همچنین دخالت این کشور در انتخابات آمریکا مشاهده شد.

از منظر امنیت ملی، ترکیب ابزارها شامل طیفی از اقدام‌هاست که از اعمال دیپلماتیک و اقتصادی تا به‌کارگیری نیروهای نظامی و نیمه‌نظامی کشیده می‌شود. مطالعه (Viedienieiev & Semeniuk, 2021: 98) 100 بر این نکته تأکید دارد که جنگ هیبریدی از طریق «استفاده یکپارچه از روش‌های نظامی و غیرنظامی، فشارهای دیپلماتیک، مالی و اقتصادی و حتی فشارهای انسانی و بشردوستانه بر دولت هدف»، استفاده گسترده از «گروه‌های ضد دولتی، جدایی‌طلبان، گروه‌های مسلح غیرقانونی و جریان‌های رادیکال قومی و مذهبی» و «نقش محوری دستگاه‌های اطلاعاتی و نیروهای عملیات ویژه در ایجاد شبکه‌ای ضد دولتی» تحقق می‌یابد. این پژوهش خاطر نشان می‌کند که انسجام و ارتباط بین این اجزا و «افزایش

¹ - RAND

وزن عامل اطلاعاتی» عامل متمایزکننده در جنگ‌های نوین است؛ زیرا عملیات روانی و جنگ سایبری می‌تواند اثر سایر ابزارها را چند برابر کند. نمونه‌های عملی از هم‌افزایی در جنگ هیبریدی روسیه به‌خوبی قابل مشاهده است. روسیه در جریان حمله به اوکراین، به‌طور هم‌زمان از یگان‌های متعارف برای پیشروی میدانی، از گروه‌های شبه‌نظامی مانند واگنر برای ایجاد فشار محلی، از عملیات سایبری برای اختلال در شبکه‌های بانکی و برق، از رسانه‌های دولتی و حساب‌های جعلی برای ایجاد تفرقه و تضعیف روحیه در جامعه و نیروهای حریف و از ابزارهای اقتصادی مانند کاهش صادرات گاز برای تحت فشار قرار دادن دولت‌های اروپایی استفاده کرد. در عین حال، دستگاه‌های اطلاعاتی روسیه با بهره‌گیری از شبکه‌های جاسوسی و اطلاعاتی، ضمن انتشار اطلاعات نادرست، به ترور و تهدید مخالفان پرداخته‌اند؛ به‌گونه‌ای که در گزارشی از ژورنال جنگ‌های کوچک^۱ اشاره می‌شود که روسیه از دهه ۱۹۶۰ تاکنون «ترکیب عملیات جاسوسی و کارزارهای اطلاعاتی هدفمند» را تحت عنوان اقدامات فعال توسعه داده و امروز آن را با فناوری‌های سایبری و رسانه‌های اجتماعی ترکیب کرده است (Lloyd, 2021: 205-22). این رویکرد نشان می‌دهد که هم‌افزایی نه تنها بین حوزه‌های مختلف، بلکه میان روش‌های سنتی و ابزارهای نوین نیز صورت می‌گیرد.

در نهایت، باید یادآوری کرد که هم‌افزایی چندبعدی بدون یک مرکز تصمیم‌گیری و هماهنگی مؤثر امکان‌پذیر نیست. فقدان هماهنگی می‌تواند به تناقض در پیام‌ها یا عملیات منجر شود و اثرگذاری کلی را کاهش دهد. به همین دلیل، بسیاری از مستندات نظامی بر اهمیت ایجاد ساختارهای فرماندهی مشترک برای مدیریت جنگ هیبریدی تأکید می‌کنند. هم‌افزایی چندبعدی، اگرچه ابزار قدرتمندی در دست دولت‌هاست، ولی برای موفقیت آن باید شناخت دقیق از جامعه هدف و انعطاف‌پذیری در اجرای عملیات وجود داشته باشد.

بحث

جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین تأثیراتی فراتر از مرزهای این دو کشور برجای گذاشته است. در حوزه ژئوپلیتیک، این جنگ بازگشت رقابت قدرت‌های بزرگ به اروپا را نشان می‌دهد و موجب تقویت اتحادها و پیمان‌های امنیتی شده است. پیوستن فنلاند و سوئد به ناتو، افزایش بودجه دفاعی آلمان و احیای همکاری‌های دفاعی در سطح اتحادیه اروپا از پیامدهای مستقیم این بحران‌اند. از سوی دیگر،

^۱ - Small Wars Journal

کشورهای خارج از اروپا نیز به فکر بازنگری در راهبردهای امنیتی خود افتاده‌اند، زیرا تجربه اوکراین نشان داد که وابستگی بیش از حد به یک قدرت خارجی یا یک منبع انرژی یا اتکا به تضامین امنیتی خارجی به خصوص در شرایط گذار در سطح نظم بین‌الملل می‌تواند خطرناک باشد.

در حوزه حقوق بین‌الملل و اخلاق جنگ، ابهام ایجادشده توسط جنگ هیبریدی پرسش‌های تازه‌ای را مطرح کرده است. تعریف تجاوز، مصادیق دفاع مشروع و مسئولیت دولت‌ها در برابر اقداماتی که توسط عوامل غیردولتی یا سایبری صورت می‌گیرد، نیازمند بازنگری است. (Shokoohi & Karimi, 2023: 138) یادآور می‌شوند که سازمان‌های بین‌المللی باید چارچوب‌های حقوقی و نظارتی مشخص‌تری برای برخورد با جنگ‌های هیبریدی ایجاد کنند تا فضای خاکستری که بازیگران از آن سوءاستفاده می‌کنند، محدود شود. همچنین، بهره‌گیری گسترده از عملیات شناختی می‌تواند هنجارهای آزادی بیان و جریان آزاد اطلاعات را به چالش بکشد؛ بنابراین، تدوین قوانین و استانداردهایی که تعادل میان امنیت و آزادی را حفظ کند، ضروری است.

از منظر فناوری نیز، این جنگ به منزله آزمایشگاهی برای کاربرد و توسعه فناوری‌های نوین جنگی بوده است. پهپادهای انتحاری، سامانه‌های ضدپهپاد، شبکه‌های ارتباطی امن و الگوریتم‌های هوش مصنوعی برای تحلیل میدان نبرد با سرعتی بی‌سابقه تکامل یافته‌اند. (Dawson & Nadal, 2025: 352) پیش‌بینی می‌کنند که پیشرفت‌های صورت‌گرفته در جنگ اوکراین، الگوهای جدیدی برای آموزش و تجهیز نیروهای مسلح در سراسر جهان فراهم می‌کند. این تحولات در عین حال، چالش‌های اخلاقی و حقوقی مهمی نیز، به‌ویژه در زمینه مسئولیت ناشی از تصمیم‌های اتخاذشده توسط الگوریتم‌ها و سامانه‌های خودمختار، به همراه دارند. (Samoudi, 2021: 72) به «پیچیدگی و آشوب» به‌عنوان ویژگی ذاتی روابط بین‌الملل معاصر اشاره می‌کند و معتقد است که در جهانی که در آن فرآیندها و کنشگران بسیار به هم وابسته‌اند، رویدادها غالباً نتایج ناخواسته و غیرقابل پیش‌بینی می‌آفرینند. جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین مصداق بارزی از این وضعیت است؛ زیرا اقداماتی که با هدف ایجاد ترس و بی‌ثباتی طراحی شده بود، در نهایت به همبستگی بیشتر اروپا و تقویت ناتو انجامید. این تجربه نشان می‌دهد که دولت‌ها باید در تدوین سیاست‌های خود به پیچیدگی و چندلایگی روابط بین‌الملل در دوران گذار توجه کنند و از واکنش‌های ساده‌انگارانه بپرهیزند.

نتیجه‌گیری

جنگ هیبریدی روسیه علیه اوکراین را می‌توان نماد بارز دگرگونی در منطق امنیت و قدرت در قرن بیست‌ویکم دانست. این جنگ نشان داد که دیگر قدرت صرفاً از مسیر نیروی سخت و نبرد مستقیم حاصل نمی‌شود، بلکه به ترکیب منعطف و خلاقانه‌ای از ابزارهای نظامی، اطلاعاتی، سایبری، اقتصادی و دیپلماتیک نیاز دارد که در چارچوبی از ابهام راهبردی و هم‌افزایی چندبعدی به کار گرفته شوند. روسیه با بهره‌گیری از این رویکرد، توانست در مراحل آغازین منازعه، ابتکار عمل را به دست گیرد و بخش‌هایی از خاک اوکراین را اشغال کند. استفاده از «مردان سبز کوچک» در کریمه، حملات سایبری مخفیانه به زیرساخت‌های حیاتی اوکراین، و بهره‌گیری از گروه‌های نیابتی همچون واگنر، همگی نشان‌دهنده ظرفیت بالای ابهام راهبردی برای فلج‌سازی تصمیم‌گیری حریف و تعویق واکنش بین‌المللی بود. این جنگ همچنین پیامدهایی عمیق برای نظم بین‌الملل داشته است. بازگشت رقابت قدرت‌های بزرگ به اروپا، عضویت کشورهای جدید در ناتو، افزایش بودجه‌های دفاعی و بازتعریف راهبردهای امنیت ملی در بسیاری از کشورها، همگی از آثار مستقیم این تجربه هستند. افزون بر این، جنگ هیبریدی مرزهای مفهومی میان جنگ و صلح و میان بازیگران دولتی و غیردولتی را در هم شکسته و خلأهای جدی در حقوق بین‌الملل، مسئولیت دولت‌ها در قبال اقدامات سایبری، و حدود مشروعیت استفاده از بازیگران نیابتی ایجاد کرده است. تجربه اوکراین نشان داد که میدان نبرد آینده نه تنها بر قدرت نظامی بلکه بر مهندسی شناختی، فناوری‌های نوظهور و هماهنگی میان‌حوزه‌ای استوار خواهد بود. پهپادهای هوشمند، سامانه‌های نیمه‌خودمختار و جنگ اطلاعاتی مبتنی بر هوش مصنوعی، ابزارهای کلیدی نسل آینده خواهند بود و هر کشوری که نتواند همزمان در این حوزه‌ها سرمایه‌گذاری کند و جامعه‌ای مقاوم در برابر جنگ شناختی بسازد، در معرض آسیب‌های جدی قرار خواهد گرفت. با تمام این اوصاف، جنگ روسیه علیه اوکراین هنوز پایان نیافته و دینامیک‌های آن در حال تحول است. تجربه اوکراین نشان داد که جنگ‌های قرن بیست‌ویکم بیش از همیشه پیچیده، چندلایه و غیرقابل پیش‌بینی شده‌اند. از این رو، هم پژوهشگران مطالعات امنیتی و هم سیاست‌گذاران دفاعی باید با چشم‌اندازی جامع به این پدیده بنگرند؛ چشم‌اندازی که عناصر نظامی و غیرنظامی را در کنار هم دیده و به تعاملات پویا و غیرخطی آنها توجه کند.

References

- Asghar Eftekhari, Mohammad Hadi Raji , (2022). The Analysis of Western Hybrid War against the Islamic Republic of Iran, *Scientific Journal of Security Horizons*, 15(54), 93-130. (In Persian)
- Alireza Samii Esfahani , Sara Farahmand, (2022). Explaining why and how War of Russia and Ukraine was formed based on the "balance of threat" theory, *International Relations Research Quarterly*, 12(3), 101-128. (In Persian)
- Alireza Samoudi , (2021). Russian Hybrid War in European Countries; Why and How, *Journal of Strategic Studies*, 23(3), 173-204. (in Persian)
- Ali Mousaei, Enayatollah Yazdani , (2021). The Role of Incorporeal Factors in the Annexation of the Crimea Peninsula to the Russian Federation, *Journal of Political and International Approaches*, 12(4), 153-180. (In Persian)
- Brown, T. (2023). Economic warfare in the hybrid age: Sanctions, shadow networks, and resilience. *Cambridge University Press*.
- Chekinov, S. V., & Bogdanov, S. A. (2013). On the nature and content of a new-generation war. *Military Thought*, 22(3), 13–24.
- Chivvis, C. (2017). Understanding Russian “hybrid warfare” and what can be done about it. RAND Corporation.
- Dawson, A., & Nadal, A. (2025). *Concept to combat: The Royal Air Force, small drones and the war in Ukraine*. *European Review of International Studies*, 11(3), 321–357.
- EU Hybrid Fusion Cell. (2024). Coordinated defense: EU-Ukraine cooperation against hybrid threats. *European Union Security Brief*.
- Farhad Ghasemi, Iraj Esmaeili Farzin, (2017). Hybrid Warfare in Complex-Chaotic International System, *A Research Quarterly in Military Management*, 17(66), 52-92. (In Persian)
- Geissler, D., Bär, D., Pröllochs, N., & Feuerriegel, S. (2023). *Russian propaganda on social media during the 2022 invasion of Ukraine*. *EPJ Data Science*, 12, 35.
- Giles, K. (2023). *Russian cyber and information warfare in practice: Lessons observed from the war on Ukraine*. Chatham House Research Paper.
- Hellendoorn, E. (2022). *Financial geopolitics and hybrid conflict: Strategic competition in a financialized world*. Hybrid CoE Working Paper 16. *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*.
- Hoffman, frank (2009) “Hybrid vs. Compound War” *Armed Forces Journal-Military Strategy*, *Global Defense Strategy*.
- Lauder, M. A. (2024). *State, non-state, or chimera? The rise and fall of the Wagner Group and recommendations for countering Russia’s employment of complex proxy networks*. Hybrid CoE Working Paper 33. *European Centre of Excellence for Countering Hybrid Threats*.
- Laryš, M. (2024). *Russia’s potential for weaponization of gas supplies after the re-invasion of Ukraine*. *Energy Policy*, 191, 11419.
- Lomachinska, I., Ishchuk, M., Chornomordenko, I., Taran, G., Turchyn, M., Martsinko, N., Pasko, K., & Lobanchuk, O. (2025). *Hybrid warfare and customs security:*

- Strengthening resilience for sustainable development*. European Journal of Sustainable Development, 14(2), 643–650.
- Lee, C., Kim, D., & Park, S. (2024). AI-driven disinformation: Russia's personalized propaganda on social media. *Journal of Strategic Studies*, 51(3), 112-130.
- Mironova, V., & Petrov, N. (2024) "Dynamic hybridity: The evolution of Russia's warfare tactics" *Security Studies*, 33(1), 55-78.
- Mumford, A., & Carlucci, P. (2023). *Hybrid warfare: The continuation of ambiguity by other means*. European Journal of International Security, 8(2), 192–206.
- Multinational Capability Development Campaign (MCDC). (2017). *Countering hybrid threats: Project report*. MCDC.
- Mohammad Sadegh Kushki, Tooraj Afshari Badrloo, Ahmad Borwayeh , (2021). Russia-US Confrontation in West Asia and North Africa Based on Gerasimov Hybrid Warfare Doctrine: a Case Study of Syria and Libya, *Central Eurasia Studies*, 14(28), 51-73. (in Persian)
- Nye, J. S. (2011). "The future of power" *Public Affairs*.
- Partnership for Peace Consortium (PfPC). (2024). Hybrid threats and hybrid warfare reference curriculum. PfPC.
- Saeed Shokoohi , Sajjad Karimi Parsheh, (2023). Russian Hybrid Warfare in the 2022 Ukraine Conflict, *International Relations Research Quarterly*, 13(2), 277-301. (In Persian)
- Solmaz, T. (2022). Hybrid warfare': one term, many meanings. *Small Wars Journal*, 25.
- Schmidt, M. (2023) "NATO's hybrid response: Challenges and opportunities" *Survival: Global Politics and Strategy*, 65(4), 89-104.
- Seyed Davood Aghaee , Soheil Etesami, (2023). The Crisis of 2014 in Ukraine and Its Effects and Consequences for both sides, *Central Eurasia Studies*, 15(31), 1-22. (in Persian)
- Smith, A., & Jones, B. (2023) "Cyber escalation in the Ukraine conflict: Advanced malware and societal disruption" *International Security*, 48(2), 45-67.
- United States Army Special Operations Command. (2016). Little green men: A primer on modern Russian unconventional warfare, Ukraine 2013–2014. ARIS.
- Person, R., Kulalic, I., & Mayle, J. (2024). *Back to the future: The persistent problems of hybrid war*. *International Affairs*, 100(4), 1749–1761.
- Willett, M. (2022). *The cyber dimension of the Russia–Ukraine war*. *Survival: Global Politics and Strategy*, 64(5), 7–26.